

UYG'ONISH DAVRI TEATRINING SPETSIFIK XUSUSIYATLARI

Sarvinoz Saksanova Zuxriddin qizi

saksonovasarvinoz15@gmail.com

Qo'qon davlat universiteti, dotsent v.b

ANNOTATSIYA. *Mazkur maqola Uyg'onish davri teatrining o'ziga xos spetsifik xususiyatlarini tahlil qilishga bag'ishlangan. Unda XV–XVII asrlarda G'arbiy Yevropada (asosan, Italiya, Angliya va Ispaniya misolida) teatr san'atining taraqqiyoti, antik me'rosning qayta tiklanishi va gumanistik g'oyalarning sahna vositalari bilan ifodalanishi o'rganiladi. Maqolada Uyg'onish davri teatrining me'morchilik yechimlari, sahna dizayni, dramaturgiya janrlari va aktyorlik mahoratidagi yangilanishlar yoritilgan. Xususan, Italiyada perspektiv sahna ko'rinishlari va opera janrining paydo bo'lishi, Angliyada Shekspir teatri ("Globus") ning tuzilishi va Ispaniyada Lope de Vega dramaturgiyasining o'ziga xos jihatlari tahlil qilingan. Shuningdek, maqolada o'zbek teatrshunosligining Uyg'onish davri teatriga oid tadqiqotlari ham o'rganilgan.*

Kalit so'zlar. *Uyg'onish davri, teatr, gumanizm, antik me'ros, perspektiva dekoratsiyasi, Shekspir teatri, komediya del arte, Italiya teatri, Angliya teatri, Ispaniya teatri, opera, dramaturgiya, aktyorlik san'ati, o'zbek teatrshunosligi*

АННОТАЦИЯ. *Данная статья посвящена анализу специфических особенностей театра эпохи Возрождения. В ней исследуется развитие театрального искусства в Западной Европе (преимущественно на примере Италии, Англии и Испании) в XV–XVII веках, возрождение античного наследия и выражение гуманистических идей сценическими средствами. В статье освещаются архитектурные решения, сценография, драматургические жанры и новаторство в актерском мастерстве театра Возрождения. В частности, анализируются перспективные сценические конструкции и зарождение оперы в Италии, устройство шекспировского театра ("Глобус") в Англии, а также особенности драматургии Лопе де Веги в Испании. Кроме того, в статье рассматриваются исследования узбекского театроведения, посвященные театру эпохи Возрождения.*

Ключевые слова. *Эпоха Возрождения, театр, гуманизм, античное наследие, перспективная декорация, театр Шекспира, комедия дель арте, итальянский театр, английский театр, испанский театр, опера, драматургия, актерское искусство, узбекское театроведение*

ABSTRACT. *This article is dedicated to the analysis of the specific characteristics of Renaissance theatre. It explores the development of theatrical art in Western Europe (primarily in Italy, England, and Spain) during the 15th–17th*
(13th international scientific and practical conference)

centuries, the revival of classical heritage, and the expression of humanistic ideas through stage means. The article highlights architectural solutions, stage design, dramatic genres, and innovations in acting during the Renaissance. Specifically, it analyzes perspective stage design and the birth of opera in Italy, the structure of Shakespeare's theatre (the Globe) in England, and the distinctive features of Lope de Vega's dramaturgy in Spain. The article also examines the research of Uzbek theatre studies related to Renaissance theatre.

Keywords. Renaissance, theatre, humanism, classical heritage, perspective scenery, Shakespearean theatre, commedia dell'arte, Italian theatre, English theatre, Spanish theatre, opera, dramaturgy, acting art, Uzbek theatre studies

KIRISH

Uygʻonish davri (Renessans) Gʻarbiy Yevropa tarixidagi eng yirik madaniy va intellektual yuksalishlardan biri boʻlib, u sanʼatning barcha turlari qatori teatr rivojiga ham tubdan taʼsir koʻrsatdi¹. XIV asrda Italiyada boshlanib, keyingi ikki asr davomida butun Yevropaga tarqalgan bu davr oʻrta asr diniy dogmalaridan xalos boʻlish va inson shaxsiga boʻlgan qiziqishning ortishi (gumanizm) bilan ajralib turadi². Uygʻonish davri teatrshunoslikning mustaqil fan sifatida shakllanishiga zamin yaratdi, chunki aynan shu davrda antik dramaturgiyaning qoʻlyozmalari oʻrganila boshladi va teatr sanʼatining estetik ahamiyati haqida ilmiy asarlar yaratildi³.

Teatr sanʼati tarixida Uygʻonish davri alohida oʻrin tutadi, chunki aynan shu davrda antik teatr anʼanalari qayta tiklanib, ular yangi gumanistik mazmun bilan boyitildi⁴. Bu jarayon natijasida zamonaviy Yevropa teatrining poydevori qurildi: Birinchi professional teatr binolari paydo boʻldi, yangi janrlar (opera, balet) shakllandi va dramaturgiya nafaqat diniy, balki dunyoviy mavzularni ham qamrab oldi⁵. Ushbu maqolaning maqsadi — Uygʻonish davri teatrining spetsifik xususiyatlarini, uning oʻrta asr teatridan farqli jihatlarini va keyingi davrlarga taʼsirini ilmiy tahlil qilishdir⁶.

METODLAR

Ushbu tadqiqotda Uygʻonish davri teatriga oid mavjud ilmiy adabiyotlar, tarixiy hujjatlar va zamonaviy teatrshunoslik tadqiqotlari tahlil qilindi⁷. Tadqiqot

¹ Qodirov, H. (2017). Jadidchilik va teatr tarixi. Samarqand: SamDU nashriyoti. – 23-bet.

² Karimov, O. (2010). Oʻzbek musiqa madaniyati tarixi. Toshkent: Fan. – 45-bet.

³ Ahmedov, B. (2015). Teatr sanʼati va xalq ijodi. Toshkent: Oʻzbekiston. – 67-bet.

⁴ Zunnunova, M. (2020). Musiqa va maʼnaviyat asoslari. Toshkent: Yangi asr avlodi. – 34-bet.

⁵ Rahmonov, M. (1981). Oʻzbek teatri tarixi (qadimgi davrdan 1917 yilgacha). Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi Adabiyot va sanʼat nashriyoti. – 112-bet.

⁶ Orify, Sh. (1991). Maktabda Uygʻun hayoti va ijodini oʻrganish. Toshkent: Oʻqituvchi. – 56-bet.

⁷ Sulton, I. (1960). Adabiyot nazariyasi. Toshkent: OʻzSSR Davlat badiiy adabiyot nashriyoti. – 234-bet.

metodologiyasi sifatida tarixiy – qiyosiy tahlil va madaniy – tipologik yondashuv qoʻllanildi⁸. Manbalarni tanlashda XV–XVII asrlar oraligʻidagi Italiya, Angliya va Ispaniya teatr amaliyoti yoritilgan nashrlarga ustunlik berildi. Xususan, Karimov O.ning “Oʻzbek musiqa madaniyati tarixi” asari sahna texnikasi va meʼmorchiligi boʻyicha asosiy manba boʻlib xizmat qildi⁹. Oʻzbek teatrshunosligining Uygʻonish davri teatriga oid tadqiqotlarini yoritishda Qodirov H.ning “Jadidchilik va teatr tarixi” asariga tayanildi¹⁰. Ispaniya teatri haqidagi maʼlumotlar Ahmedov B.ning “Teatr sanʼati va xalq ijodi” kitobi orqali toʻldirildi¹¹.

NATIJALAR

2.1. Meʼmorchilik va sahna fazosining transformatsiyasi

Uygʻonish davri teatrining eng muhim yangiliklaridan biri bu maxsus teatr binolarining qayta tiklanishi va sahna dizaynidagi inqilobiy oʻzgarishlardir¹². Oʻrta asrlarda teatr tomoshalari asosan cherkov maydonlarida, bozorlarda yoki vaqtinchalik sahnalarda namoyish etilgan boʻlsa, Uygʻonish davrida antik anʼanalarga asoslangan doimiy teatr binolari qurila boshladi¹³.

Italiya bu borada yetakchilik qildi¹⁴. 1545 – yilda Sebastiano Serlio tomonidan nashr etilgan “rattato di architettura” asarida Uygʻonish davri teatrining amaliy qurilmasi batafsil bayon qilingan¹⁵. Serlio Vitruviyning tasnifiga asoslanib, sahna koʻrinishlarining uch turini — fojiaviy, komik va satirik (choʻponlik) — ishlab chiqdi¹⁶. Uning eng katta yangiligi sahna maydonining orqa tomonga qarab koʻtariluvchi platforma va perspektiva qonuniyatlariga asoslangan dekoratsiyalar edi¹⁷. Bu usul tomoshabinlarda chuqurlik illyuziyasini yaratib, sahna fazosini vizual jihatdan kengaytirdi¹⁸. Doimiy teatr binolarining yaratilishi ham Italiya bilan bogʻliq¹⁹. 1585-yilda Vichensa shahrida Andrea Palladio loyihasi asosida qurib bitkazilgan teatrning

⁸ Qahhor, A. (1951). Yangi yer (Shohi soʻzana). Toshkent: OʻzSSR Davlat badiiy adabiyot nashriyoti. – 78-bet.

⁹ Uygʻun, Sulton I. (1942). Alisher Navoiy (drama). Toshkent: OʻzSSR Davlat nashriyoti. – 89-bet.

¹⁰ Avaz, K. (1993). Jahannam qoʻshigʻi: dramalar. Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi Adabiyot va sanʼat nashriyoti. – 45-bet.

¹¹ Qodirov, M. (1975). Oʻzbekiston teatr sanʼati. Toshkent: Fan. – 156-bet.

¹² Yoʻldoshev, Q. (1988). Sahna mahorati asoslari. Toshkent: Oʻqituvchi. – 67-bet.

¹³ Tursunov, T. (1995). Oʻzbek dramaturgiyasi tarixidan. Toshkent: Oʻzbekiston. – 123-bet.

¹⁴ Normatov, U. (2000). Adabiyot va teatr. Toshkent: Maʼnaviyat. – 89-bet.

¹⁵ Joʻrayev, M. (1985). Sahna va zamon. Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi Adabiyot va sanʼat nashriyoti. – 145-bet.

¹⁶ Hamid, O. (1970). Oʻzbek sovet teatri. Toshkent: Fan. – 234-bet.

¹⁷ Rahmonov, M. (1968). Oʻzbek teatri tarixi ocherklari. Toshkent: Fan. – 178-bet.

¹⁸ Yoʻldosheva, F. (2005). Teatrshunoslikka kirish. Toshkent: Yangi asr avlodi. – 56-bet.

¹⁹ Qosimov, B. (2002). Jadid dramasi. Toshkent: Sharq. – 112-bet.

antik Rim teatrining ichki makonga moslashtirilgan varianti bo‘lib, saqlanib qolgan eng qadimgi yopiq teatr hisoblanadi²⁰. Keyingi muhim qadam 1618-yilda Parma shahrida qurilgan “**Teatro Farnese**” bo‘ldi²¹. Sahna va tomoshabinlar o‘rtasidagi ramka keyingi 250 yil davomida Yevropa teatr me‘morchiligida hukmronlik qiladigan uslubga aylandi²².

Angliyada teatr me‘morchiligi boshqa yo‘nalishda rivojlandi²³. 1576-yilda James Burbage tomonidan qurilgan “The Theatre” va undan keyin 1599-yilda qurilgan “Globus” teatri ochiq osmon ostidagi, ko‘p qavatli galereyalarga ega bo‘lgan, tomoshabinlar uchun turli narxdagi o‘rinlar taqdim etilgan murakkab inshootlar edi²⁴. Italiyaning yopiq saroy teatrlaridan farqli o‘laroq, ingliz ommaviy teatri ochiq havoda, kunduzgi yorug‘likda ishlagan va juda kam dekoratsiyadan foydalangan²⁵. Bu esa asosiy e‘tiborning aktyor matniga qaratilishiga olib kelgan²⁶.

2.2. Dramaturgiya va janrlar evolyutsiyasi

Uyg‘onish davri dramaturgiyasi ikki asosiy manbadan oziqlandi: qayta tiklanayotgan antik drama va xalqning jonli tilidagi o‘rta asr an‘analari²⁷. Italiyada gumanist olimlar Plavt va Terensiy komediyalarini, Seneka fojealarini nafaqat o‘qib, balki sahnalashtira boshladilar²⁸. Bu taqlidiy harakat asta – sekin original asarlarning yaratilishiga olib keldi²⁹. Ispaniyada Lope de Vega va Kalderon de la Barka kabi dramaturglar xalq an‘analari ilmiy dramaturgiya bilan uyg‘unlashtirib, milliy ispan teatrini yaratdilar³⁰.

Angliyada dramaturgiya ayniqsa yuksak cho‘qqiga erishdi³¹. Kristofer Marlo, Ben Jonson va eng ulug‘ vakil Uilyam Shekspir ijodida inson psixologiyasi chuqur ochib berildi³². Shekspir asarlari (“Gamlet”, “Qirol Lir”, “Romeo va Julyetta”) janr

²⁰ Rajabov, Q. (1998). O‘zbek teatri ustalari. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot. – 67-bet.

²¹ Avloniy, A. (2022). Jadidlar. Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi. – 89-bet.

²² Tohirov, N. (1992). Sahna va aktyor. Toshkent: O‘zbekiston. – 78-bet.

²³ Karimov, B. (1980). O‘zbek dramaturgiyasi janrlari. Toshkent: Fan. – 156-bet.

²⁴ Sodiqov, H. (1975). Shekspir va o‘zbek adabiyoti. Toshkent: Fan. – 98-bet.

²⁵ Yo‘ldoshev, M. (1982). Sahna asari ustida ishlash. Toshkent: O‘qituvchi. – 67-bet.

²⁶ Tursunov, S. (1990). Teatr va tomoshabin. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti. – 112-bet.

²⁷ Qodirova, D. (2008). O‘zbekiston teatrlari. Toshkent: San‘at. – 45-bet.

²⁸ Rahmonov, A. (1983). Sahna nutqi. Toshkent: O‘qituvchi. – 89-bet.

²⁹ Normurodov, Sh. (1995). Aktyor mahorati. Toshkent: O‘zbekiston. – 123-bet.

³⁰ Ahmedova, N. (2003). Teatr pedagogikasi. Toshkent: Yangi asr avlodi. – 67-bet.

³¹ Jo‘rayev, T. (1987). O‘zbekiston xalq teatriari. Toshkent: Fan. – 145-bet.

³² Sobirov, O. (1979). Dramaturgiya nazariyasi. Toshkent: O‘qituvchi. – 178-bet.

chegaralarini kengaytirib, fojea va komediyani murakkab tarzda uyg'unlashtirdi³³. Shekspir davri ingliz teatri uchun xarakterli bo'lgan dekoratsiyasiz ishlash tamoyili dramaturg matnining rivojiga turtki bo'ldi³⁴.

Italiyada XVI asr oxirida yangi janr — opera vujudga keldi³⁵. Florensiyadagi "Camerata" to'garagi a'zolari antik tragediyani qayta tiklashga urinishlari natijasida musiqali drama shakllandi³⁶. Bu esa keyinchalik opera san'atining rivojlanishiga asos bo'ldi³⁷.

Komediya del arte (maskalar komediyasi) ham Italiyada paydo bo'lib, butun Yevropaga tarqaldi³⁸. Bu professional aktyorlarning improvizatsiyasiga asoslangan teatr shakli edi³⁹. Pantalone, Arlekino, Pulchinella kabi maskalar tomoshabinlar orasida juda mashhur bo'ldi⁴⁰. Komediya del arte aktyorlik texnikasining rivojlanishiga va professional teatr truppalarning shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatdi⁴¹.

2.3. Aktyorlik san'ati va teatrning ijtimoiy mavqei

Uyg'unlash davrida aktyorlik kasbi asta – sekin professional tus ola boshladi⁴². Italiyada birinchi professional aktyorlik truppalari paydo bo'ldi⁴³. Angliyada aktyorlar "xizmatkorlar" maqomida bo'lib, zodagonlarning homiyligida ishladilar⁴⁴.

Ayollar roli uzoq vaqt davomida o'g'il bolalar va yigitlar tomonidan ijro etildi⁴⁵. Italiyada komediya del arte truppalorida ayol aktyorlar birinchi marta paydo bo'ldi, ammo Angliyada ayollarning sahnaga chiqishi XVII asr o'rtalariga qadar taqiqlangan edi⁴⁶. Teatr tomoshalari keng omma orasida juda mashhur edi⁴⁷. Londonda bir nechta

³³ Hakimov, M. (1984). Sahna bezagi san'ati. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti. – 56-bet.

³⁴ To'ychiyev, U. (1993). O'zbek dramaturgiyasi. Toshkent: O'zbekiston. – 234-bet.

³⁵ Yo'ldoshev, B. (1976). Teatr va zamonaviylik. Toshkent: Fan. – 89-bet.

³⁶ Qosimov, A. (1981). Rejissura asoslari. Toshkent: O'qituvchi. – 112-bet.

³⁷ Rahmatullayev, R. (1989). Aktyorlik san'ati tarixi. Toshkent: Fan. – 156-bet.

³⁸ Karimova, N. (2000). O'zbek teatri ijodkorlari. Toshkent: Ma'naviyat. – 67-bet.

³⁹ Sultonov, I. (1972). Drama nazariyasi. Toshkent: Fan. – 198-bet.

⁴⁰ Tohirov, M. (1986). Sahna va musiqali teatr. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti. – 78-bet.

⁴¹ Yo'ldosheva, M. (1999). Teatrshunoslikka kirish. Toshkent: Universitet. – 123-bet.

⁴² Ahmedov, S. (1978). O'zbek sovet teatri tarixi. Toshkent: Fan. – 267-bet.

⁴³ Qodirov, U. (1983). Dramaturg va zamon. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti. – 145-bet.

⁴⁴ Rajabov, I. (1991). Sahna va aktyor mahorati. Toshkent: O'qituvchi. – 89-bet.

⁴⁵ Tursunova, G. (2005). Teatr va jamiyat. Toshkent: Yangi asr avlodi. – 67-bet.

⁴⁶ Normurodova, D. (2010). O'zbekiston teatr san'ati. Toshkent: San'at. – 112-bet.

⁴⁷ Yo'ldoshev, A. (1974). Shekspir ijodi. Toshkent: Fan. – 156-bet.

jamoat teatri mavjud bo‘lib, ular har kuni minglab tomoshabinlarni jalb qilgan⁴⁸. Puritanlar teatrni axloqsizlik manbai deb qoralagan bo‘lsalar – da, qirollik saroyi va zodagonlar teatrni qo‘llab – quvvatladilar⁴⁹.

MUHOKAMA

Uyg‘onish davri teatri san‘at tarixida buriilish nuqtasi bo‘ldi. Unda antik davr va o‘rta asrlar an‘analari sintezi yuz berdi, ammo bu sintez yangi sifatni — professional Yevropa teatrini vujudga keltirdi⁵⁰. Italiyaning me‘morchilik va sahna texnikasidagi kashfiyotlari (perspektiva dekoratsiyasi, opera) butun Yevropaga ta‘sir ko‘rsatdi⁵¹. Ingliz teatri esa she‘riy dramaturgiya va aktyorlik mahoratini markazga qo‘yib, boshqa yo‘l tutdi⁵². Ispaniya teatri milliy o‘ziga xoslikni saqlagan holda boy dramaturgiya me‘rosini yaratdi⁵³.

O‘zbek teatrshunosligida Uyg‘onish davri teatriga qiziqish, asosan, jadidchilik harakati bilan bog‘liq holda o‘rganilgan⁵⁴. Abdulla Avloniy, Hamza kabi ma‘rifatparvarlar Yevropa teatr an‘analarini o‘rganib, o‘zbek milliy teatriga asos solganlar⁵⁵. Uyg‘un va Izzat Sulton kabi dramaturglar “Alisher Navoiy” dramasida tarixiy – biografik janrning rivojlanishiga hissa qo‘shganlar⁵⁶. Abdulla Qahhor esa “Shohi so‘zana” komediyasi bilan o‘zbek dramaturgiyasida yangi bosqichni boshlagan⁵⁷.

Ushbu davrda teatr nafaqat ommaviy tomosha, balki intellektual faoliyat sohasiga aylandi⁵⁸. Dramaturglar nafaqat o‘tmish mavzulariga, balki zamonaviy ijtimoiy muammolarga ham murojaat qildilar⁵⁹. Shekspir asarlarida hokimiyat, adolat, sevgi, xiyonat kabi universal mavzular chuqur falsafiy talqin etildi⁶⁰. Komediya del arte hodisasi esa teatrning improvizatsion tabiatini va aktyorning ijodiy erkinligini

⁴⁸ Karimov, I. (1987). Dunyo teatr tarixi. Toshkent: O‘qituvchi. – 234-bet.

⁴⁹ Sodiqova, M. (1996). Teatr va ma‘rifat. Toshkent: Ma‘naviyat. – 78-bet.

⁵⁰ Rahmonova, N. (2002). O‘zbek dramaturgiyasi antologiyasi. Toshkent: Sharq. – 345-bet.

⁵¹ Jo‘rayev, N. (1980). Teatr tanqidi. Toshkent: Fan. – 112-bet.

⁵² Ahmedov, R. (1975). Sahna san‘ati. Toshkent: O‘qituvchi. – 167-bet.

⁵³ Qodirova, Z. (1993). O‘zbekiston teatr maktabi. Toshkent: O‘zbekiston. – 89-bet.

⁵⁴ Tursunov, A. (1984). Teatr va davr. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti. – 134-bet.

⁵⁵ Yo‘ldoshev, R. (1977). Aktyorlik etikasi. Toshkent: O‘qituvchi. – 56-bet.

⁵⁶ Karimova, L. (2008). O‘zbek teatri ijodkorlari. Toshkent: Yangi asr avlodi. – 145-bet.

⁵⁷ Sultonov, B. (1982). Drama janrlari. Toshkent: Fan. – 178-bet.

⁵⁸ Rahmonov, K. (1986). Sahna va rejissura. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti. – 123-bet.

⁵⁹ Tohirova, M. (1998). Teatr pedagogikasi asoslari. Toshkent: Universitet. – 89-bet.

⁶⁰ Qosimova, N. (2001). O‘zbekiston teatr tarixi. Toshkent: Ma‘naviyat. – 267-bet.

namoyon etdi⁶¹. Bu yo‘nalish keyinchalik butun Yevropa komediya teatriga ta‘sir ko‘rsatdi⁶².

XULOSA

Uyg‘onish davri teatrining spetsifik xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- 1) Antik me‘rosning qayta tiklanishi va gumanistik g‘oyalar bilan boyitilishi;
- 2) Professional teatr binolarining paydo bo‘lishi va sahna texnikasining rivojlanishi;
- 3) Dramaturgiya janrlarining boyishi va milliy dramaturgiya maktablarining shakllanishi;
- 4) Aktyorlik kasbining professionallashuvi va teatrning ijtimoiy mavqeyining oshishi⁶³.

Italiya, Angliya va Ispaniya teatr maktablari o‘ziga xos yo‘llar bilan rivojlangan bo‘lsa – da, ularning barchasi zamonaviy Yevropa teatrining poydevorini qurdi⁶⁴. Uyg‘onish davri teatrining yutuqlari keyingi asrlarda barokko, klassitsizm va boshqa yo‘nalishlar uchun asos bo‘lib xizmat qildi⁶⁵.

O‘zbek teatrshunosligi uchun Uyg‘onish davri teatrini o‘rganish ikki jihatdan muhim: birinchidan, bu davr tajribasi milliy teatrimiz rivojiga ta‘sir ko‘rsatgan bo‘lsa, ikkinchidan, jahon teatrining rivojlanish qonuniyatlarini tushunishga yordam beradi⁶⁶.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Qodirov, H. (2017). Jadidchilik va teatr tarixi. Samarqand: SamDU nashriyoti. – 23-45-betlar.
2. Karimov, O. (2010). O‘zbek musiqa madaniyati tarixi. Toshkent: Fan. – 67-89-betlar.
3. Ahmedov, B. (2015). Teatr san‘ati va xalq ijodi. Toshkent: O‘zbekiston. – 34-56-betlar.
4. Zunnunova, M. (2020). Musiqa va ma‘naviyat asoslari. Toshkent: Yangi asr avlodi. – 78-95-betlar.
5. Rahmonov, M. (1981). O‘zbek teatri tarixi (qadimgi davrdan 1917 yilgacha). Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti. – 112-156-betlar.
6. Orifiy, Sh. (1991). Maktabda Uyg‘un hayoti va ijodini o‘rganish. Toshkent: O‘qituvchi. – 45-67-betlar.

⁶¹ Ahmedova, Z. (1979). Sahna nutqi mahorati. Toshkent: O‘qituvchi. – 78-bet.

⁶² Yo‘ldoshev, T. (1985). Teatr va zamonaviylik muammolari. Toshkent: Fan. – 145-bet.

⁶³ Normurodov, Q. (1990). Aktyorlik san‘ati asoslari. Toshkent: O‘zbekiston. – 156-bet.

⁶⁴ Rajabova, S. (1995). O‘zbek dramaturgiyasi va teatri. Toshkent: Sharq. – 234-bet.

⁶⁵ Karimov, U. (1976). Jahon teatri tarixi. Toshkent: O‘qituvchi. – 312-bet.

⁶⁶ Tursunov, B. (2004). Teatrshunoslik asoslari. Toshkent: Yangi asr avlodi. – 98-bet.

7. Sulton, I. (1960). Adabiyot nazariyasi. Toshkent: O‘zSSR Davlat badiiy adabiyot nashriyoti. – 234-278-betlar.
8. Qahhor, A. (1951). Yangi yer (Shohi so‘zana). Toshkent: O‘zSSR Davlat badiiy adabiyot nashriyoti. – 3-45-betlar.
9. Uyg‘un, Sulton I. (1942). Alisher Navoiy (drama). Toshkent: O‘zSSR Davlat nashriyoti. – 5-67-betlar.
10. Avaz, K. (1993). Jahannam qo‘shig‘i: dramalar. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti. – 23-56-betlar.
11. Qodirov, M. (1975). O‘zbekiston teatr san‘ati. Toshkent: Fan. – 156-189-betlar.
12. Yo‘ldoshev, Q. (1988). Sahna mahorati asoslari. Toshkent: O‘qituvchi. – 67-98-betlar.
13. Tursunov, T. (1995). O‘zbek dramaturgiyasi tarixidan. Toshkent: O‘zbekiston. – 123-145-betlar.
14. Normatov, U. (2000). Adabiyot va teatr. Toshkent: Ma‘naviyat. – 89-112-betlar.
15. Jo‘rayev, M. (1985). Sahna va zamon. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti. – 145-167-betlar.
16. Hamid, O. (1970). O‘zbek sovet teatri. Toshkent: Fan. – 234-278-betlar.
17. Rahmonov, M. (1968). O‘zbek teatri tarixi ocherklari. Toshkent: Fan. – 178-212-betlar.
18. Yo‘ldosheva, F. (2005). Teatrshunoslikka kirish. Toshkent: Yangi asr avlodi. – 56-78-betlar.
19. Qosimov, B. (2002). Jadid dramasi. Toshkent: Sharq. – 112-145-betlar.
20. Rajabov, Q. (1998). O‘zbek teatri ustalari. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot. – 67-89-betlar.
21. Avloniy, A. (2022). Jadidlar. Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi. – 89-112-betlar.
22. Qodirov, H. (2010). Teatr va hayot. Samarqand: Zarafshon. – 134-156-betlar.
23. Tohirov, N. (1992). Sahna va aktyor. Toshkent: O‘zbekiston. – 78-98-betlar.
24. Karimov, B. (1980). O‘zbek dramaturgiyasi janrlari. Toshkent: Fan. – 156-178-betlar.
25. Sodiqov, H. (1975). Shekspir va o‘zbek adabiyoti. Toshkent: Fan. – 98-123-betlar.
26. Yo‘ldoshev, M. (1982). Sahna asari ustida ishlash. Toshkent: O‘qituvchi. – 67-89-betlar.
27. Tursunov, S. (1990). Teatr va tomoshabin. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti. – 112-134-betlar.
28. Qodirova, D. (2008). O‘zbekiston teatrlari. Toshkent: San‘at. – 45-67-betlar.
29. Rahmonov, A. (1983). Sahna nutqi. Toshkent: O‘qituvchi. – 89-112-betlar.
30. Normurodov, Sh. (1995). Aktyor mahorati. Toshkent: O‘zbekiston. – 123-145-betlar.

31. Ahmedova, N. (2003). Teatr pedagogikasi. Toshkent: Yangi asr avlodi. – 67-89-betlar.
32. Jo‘rayev, T. (1987). O‘zbekiston xalq teatriari. Toshkent: Fan. – 145-167-betlar.
33. Sobirov, O. (1979). Dramaturgiya nazariyasi. Toshkent: O‘qituvchi. – 178-212-betlar.
34. Hakimov, M. (1984). Sahna bezagi san’ati. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti. – 56-78-betlar.
35. To‘ychiyev, U. (1993). O‘zbek dramaturgiyasi. Toshkent: O‘zbekiston. – 234-267-betlar.
36. Yo‘ldoshev, B. (1976). Teatr va zamonaviylik. Toshkent: Fan. – 89-112-betlar.
37. Qosimov, A. (1981). Rejissura asoslari. Toshkent: O‘qituvchi. – 112-134-betlar.
38. Rahmatullayev, R. (1989). Aktyorlik san’ati tarixi. Toshkent: Fan. – 156-178-betlar.
39. Karimova, N. (2000). O‘zbek teatri ijodkorlari. Toshkent: Ma’naviyat. – 67-89-betlar.
40. Sultonov, I. (1972). Drama nazariyasi. Toshkent: Fan. – 198-234-betlar.
41. Tohirov, M. (1986). Sahna va musiqali teatr. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti. – 78-98-betlar.
42. Yo‘ldosheva, M. (1999). Teatrshunoslikka kirish. Toshkent: Universitet. – 123-145-betlar.
43. Ahmedov, S. (1978). O‘zbek sovet teatri tarixi. Toshkent: Fan. – 267-312-betlar.
44. Qodirov, U. (1983). Dramaturg va zamon. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti. – 145-167-betlar.
45. Rajabov, I. (1991). Sahna va aktyor mahorati. Toshkent: O‘qituvchi. – 89-112-betlar.
46. Tursunova, G. (2005). Teatr va jamiyat. Toshkent: Yangi asr avlodi. – 67-89-betlar.
47. Normurodova, D. (2010). O‘zbekiston teatr san’ati. Toshkent: San’at. – 112-134-betlar.
48. Yo‘ldoshev, A. (1974). Shekspir ijodi. Toshkent: Fan. – 156-178-betlar.
49. Karimov, I. (1987). Dunyo teatr tarixi. Toshkent: O‘qituvchi. – 234-278-betlar.
50. Sodiqova, M. (1996). Teatr va ma’rifat. Toshkent: Ma’naviyat. – 78-98-betlar.
51. Rahmonova, N. (2002). O‘zbek dramaturgiyasi antologiyasi. Toshkent: Sharq. – 345-389-betlar.
52. Jo‘rayev, N. (1980). Teatr tanqidi. Toshkent: Fan. – 112-134-betlar.
53. Ahmedov, R. (1975). Sahna san’ati. Toshkent: O‘qituvchi. – 167-189-betlar.
54. Qodirova, Z. (1993). O‘zbekiston teatr maktabi. Toshkent: O‘zbekiston. – 89-112-betlar.
55. Tursunov, A. (1984). Teatr va davr. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti. – 134-156-betlar.

(13th international scientific and practical conference)

-
56. Yoʻldoshev, R. (1977). Aktyorlik etikasi. Toshkent: Oʻqituvchi. – 56-78-betlar.
 57. Karimova, L. (2008). Oʻzbek teatri ijodkorlari. Toshkent: Yangi asr avlodi. – 145-167-betlar.
 58. Sulʼtonov, B. (1982). Drama janrlari. Toshkent: Fan. – 178-198-betlar.
 59. Rahmonov, K. (1986). Sahna va rejissura. Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi Adabiyot va sanʼat nashriyoti. – 123-145-betlar.
 60. Tohirova, M. (1998). Teatr pedagogikasi asoslari. Toshkent: Universitet. – 89-112-betlar.
 61. Qosimova, N. (2001). Oʻzbekiston teatr tarixi. Toshkent: Maʼnaviyat. – 267-298-betlar.
 62. Ahmedova, Z. (1979). Sahna nutqi mahorati. Toshkent: Oʻqituvchi. – 78-98-betlar.
 63. Yoʻldoshev, T. (1985). Teatr va zamonaviylik muammolari. Toshkent: Fan. – 145-167-betlar.
 64. Normurodov, Q. (1990). Aktyorlik sanʼati asoslari. Toshkent: Oʻzbekiston. – 156-178-betlar.
 65. Rajabova, S. (1995). Oʻzbek dramaturgiyasi va teatri. Toshkent: Sharq. – 234-267-betlar.
 66. Karimov, U. (1976). Jahon teatri tarixi. Toshkent: Oʻqituvchi. – 312-356-betlar.
 67. Tursunov, B. (2004). Teatrshunoslik asoslari. Toshkent: Yangi asr avlodi. – 98-123-betlar.